

Tadeusz Markowski, Agnieszka Orankiewicz

Uniwersytet Łódzki

Wydział Zarządzania

Katedra Zarządzania Miastem i Regionem

TM: tadeusz.markowski@uni.lodz.pl, <https://orcid.org/0000-0001-6618-4787>

AO: agnieszka.orankiewicz@uni.lodz.pl, <https://orcid.org/0000-0001-8718-935X>

Kulturowe uwarunkowania paradygmatu miasta regeneratywnego

Zarys treści: Doświadczenie wielu miast potwierdza, że odwrócenie wektora spirali za-
paści i przekształcenie jej w spiralę rozwoju (regeneratywności) nie powiedzie się przy
użyciu tradycyjnych instrumentów finansowych i planistycznych. Wszystkie działania na
rzecz wytworzenia zdolności regeneratywnej osadzone są w szerokim kontekście (uwa-
runkowaniu) instytucjonalnym, a przede wszystkim kulturowym. W artykule koncentru-
jemy się na kulturze jako zjawisku warunkującym procesy regeneracyjne miast i wpływa-
jącym na nie i jako „przedmiocie” długookresowego oddziaływania polityk publicznych
w celu stworzenia trwałych kulturowych uwarunkowań regeneratywnego metabolizmu
miast. Zamierzeniem autorów jest systematyzacja pojęć i identyfikacja kluczowych wy-
zwań regeneratywności oraz określenie wpływu kultury na rozwój regeneratywny przez
rozpoznanie działań warunkujących budowanie regeneratywności miast.

Słowa kluczowe: rozwój regeneratywny, kultura, miasto, zarządzanie publiczne, polityka
kulturalna

Wprowadzenie

Od czasu, gdy John Tillman Lyle opublikował „Regenerative Design for Sustainable Development” (Lyle 1996), koncepcja regeneratywności zaczęła zyskiwać na popularności. Zauważono, że utrzymywanie neutralnego wpływu na środowisko przestało być wystarczające, a zrównoważone rozwiązywanie nie przynosiły już oczekiwanych rezultatów, co wymusiło potrzebę alternatywnego podejścia do rozwoju. W sytuacji coraz szybciej postępującej degradacji środowiska oraz systemów społecznych i gospodarczych konieczna stała się zmiana wzorców myślenia i działania, aby przywrócić i poprawić zdrowie i funkcjonalność wszystkich ekosystemów.

Pojęcie regeneratywności oznaczające odnowienie czy odrodzenie, opisuje proces przekształcania, którego efekt jest nasycony nowymi aspiracjami

i możliwościami, choć jednocześnie zawiera ślady poprzedniego stanu (Cole 2012). Regeneratywność w odróżnieniu od regeneracji jest stanem aktywnym, nie polega na odpoczynku w celu „samouleczenia”, ale na podejmowaniu aktywnych działań mających na celu wspieranie takich postaw i stanów, które będą katalizatorem kolejnych zmian realizujących ideę odbudowy i nadawania nowego znaczenia zdegradowanym systemom. Ekonomia regeneratywna sprzyja ugruntowanym, pragmatycznym rozwiązaniom szerszych kryzysów ludzkich i ekologicznych, które wychodzą poza dyskurs rozwoju w kierunku rewitalizacji. Wykorzystuje uniwersalne wzorce i zasady zgodne z prawami natury oraz szacunku dla różnorodności, społeczności i miejsca (Fullerton 2015, Shannon i in. 2022). Regeneratywność wyraża się w sposobie myślenia wykraczającym poza zrównoważony rozwój w kierunku przyszłości, w której systemy społeczne, ekonomiczne i środowiskowe będą miały zdolność do ewolucji i odtwarzania się (Shannon i in. 2022). Sednem planowania regeneratywnego jest świadome projektowanie całych ekosystemów, tak aby umożliwiały one koegzystencję ludzi ze środowiskiem przyrodniczym, przy jednoczesnej ciągłej regeneratywności systemów. Pytaniem nie jest już, jak zmniejszyć negatywny wpływ naszych działań, ale raczej, w jaki sposób każde działanie może przyczynić się do kreowania pozytywnej przyszłości (Du Plessis, Brandon 2015).

Rozwój regeneratywny ma na celu działanie prewencyjne, polegające na wzmocnieniu zdolności adaptacyjnych, odtwórczych i integracyjnych globalnego systemu społeczno-ekonomiczno-ekologicznego, aby stworzyć warunki dla pomysłnej i dostatniej przyszłości nie tylko dla gatunku ludzkiego, ale dla całego życia (Du Plessis 2012). Żeby tak się stało, musimy zmienić nasz antropocentryczny światopogląd, który utowarowia i eksploatuje przyrodę, jak gdyby zasoby planety istniały po to, aby zaspokoić stale rosnące potrzeby człowieka (Du Plessis 2012, Mang, Reed 2012). Rozwój regeneratywny nie skupia się tylko na gatunku ludzkim, ale na rozwoju i wzmocnieniu potencjału ewolucyjnego całego życia, dla którego niezbędna jest w pełni zintegrowana regeneracja systemu społeczno-ekonomiczno-ekologicznego. W mieście regeneratywnym zostaje przywrócona integracja człowieka z podstawowymi prawami natury. Regeneratywność traktuje każde życie (także ludzkie) jako jeden autopoietyczny system, który reaguje na otoczenie w sposób umożliwiający mu odtwarzanie się i dalszy rozwój.

Co więcej, myśląc o rozwoju regeneratywnym, musimy patrzeć długofalowo, uwzględniając negatywne skutki działalności człowieka na przyrodę, która decyduje o naszym rozwoju w przyszłości. Rozwój cywilizacyjny konsekwentnie prowadzi do koncentracji procesów aktywności ludzkiej w strukturach zurbanizowanych (miejskich). Jesteśmy cywilizacją miast, a to oznacza szczególną koncentrację negatywnych skutków dla przyszłości planety w strukturach zurbanizowanych. Zmiana paradygmatu rozwoju w stronę gospodarowania regeneratywnego musi zatem dotyczyć przede wszystkim miast. Tak więc paradygmat miasta regeneratywnego staje się kluczem do zmiany paradygmatu rozwoju całej cywilizacji w stronę rozwoju regeneratywnego.

Paradygmat miasta regeneratywnego zaczyna stopniowo zastępować koncepcje zrównoważonego rozwoju miast, które były dotychczas lansowane (niestety

z małym praktycznym skutkiem) przez świat nauki, polityki i organizacje społeczne. Koncepcja miasta regeneratywnego rozwijana w ramach systemów społeczno-politycznych jest więc siłą rzeczy obarczona pewnym uproszczeniem i swoistym schematyzmem wynikającym z pragmatyki publicznego zarządzania. Warto jednak korzystać z tego aplikacyjno-koncepcyjnego dorobku w celu dalszego rozwijania spójnego paradygmatu miasta regeneratywnego.

Największym wyzwaniem w paradygmacie miasta regeneratywnego jest zmiana myślenia o człowieku jako centrum, któremu należy podporządkować wszystkie zasoby, systemy. To przekonanie jest silnie zakorzenione w kulturze i wiąże się z wartościami, które są kształtowane przez kulturę. Jednocześnie dążenie do regeneratywności musi wiązać się ze zrozumieniem i podzieleniem wartości rozwoju regeneratywnego przez społeczeństwo. Zdaniem autorów stworzenie regeneratywnego modelu gospodarowania jest warunkowane i determinowane czynnikami kulturowymi.

Artykuł został podzielony na cztery części. Sekcja 2 krótko opisuje paradygmat miasta regeneratywnego, szczególną uwagę poświęcając zasadom i rodzajom regeneratywności. W sekcji 3 skupiono uwagę na rozumieniu kultury miasta regeneratywnego, a następnie w sekcji 4 odniesiono się do działań krótko- i długookresowych wspierających kulturowe uwarunkowania realizacji założeń koncepcji miasta regeneratywnego. W podsumowaniu zamieszczone zostały uwagi odnoszące się do strategicznych wyzwań miasta regeneratywnego, a także zaakcentowane kulturowe bariery budowania miasta regeneratywnego.

Paradygmat miasta regeneratywnego

Miasto jako obszar o dużej koncentracji ludzi i infrastruktury jest zarówno największym producentem, jak i konsumentem energii i innych dóbr ekonomicznych, przez co w dużej mierze przyczynia się do wyczerpywania zasobów naturalnych. Mimo zajmowania zaledwie 3% powierzchni planety, miasta odpowiadają za około 75% globalnego zużycia energii oraz emisji gazów cieplarnianych (Bai i in. 2016, Camrass 2022). Jest to konsekwencją powstawania środowiska zbudowanego, a w szczególności sposobu jego tworzenia i późniejszego wykorzystywania.

Każde miasto ma swój metabolizm rozumiany jako zbiór procesów zachodzących w systemie miejskim związanych z pozyskiwaniem i wykorzystaniem energii z dostępnych zasobów (Markowski, Borsa 2021). Wpływ metabolizmu miejskiego nie pozostaje bez wpływu na życie mieszkańców oraz całego środowiska przyrodniczego. Nadmiar producentów i niedobór reducentów sprawia, że miasto potrzebuje wsparcia w procesach katabolizmu, czyli redukcji różnego rodzaju zanieczyszczeń (Rudewicz 2019). Uznając za wymagania metaboliczne miasta wszystkie materiały i towary potrzebne do utrzymania mieszkańców, cykl metaboliczny nie zostaje zakończony, dopóki odpady i pozostałości codziennego życia nie zostaną usunięte i zutylizowane z minimalną uciążliwością i zagrożeniem (Wolman 1965). Obecny metabolizm miejski działa w sposób nieefektywny i nieekonomiczny, opierając się na liniowym systemie nakładów i wyników (Fayed i in.

2020). Paradygmat miasta regeneratywnego wskazuje, że miasta muszą zrehabilitować swoje środowisko, nie ograniczając, ale zwiększając możliwości społeczne i gospodarcze, przy czym metabolizm miejski w podejściu regeneratywnym musi ulec znaczącym zmianom. Miasto regeneratywne przyjmuje aktywną pozycję i nie limituje swojej działalności jedynie do ograniczania zanieczyszczeń i tworzenia odpadów, ale wykorzystując energię odnawialną w ramach gospodarki o obiegu zamkniętym, wytwarza zasoby z tego, co miało być odpadem.

Miasto regeneratywne to miasto, które nie skupia się na zachowaniu dotychczasowego stanu lub zaspokajaniu niewłaściwie zdefiniowanych, aktualnych potrzeb człowieka, ale takie, które z jednej strony potrafi odtwarzać swoje zasoby, a z drugiej stwarza warunki do regeneracji zarówno środowiskowej, jak społecznej i ekonomicznej. Ponieważ zdegradowane jest nie tylko środowisko, ale także systemy społeczne i gospodarcze, to aby umożliwić rozwój regeneracyjny, nie można pominąć żadnego z tych aspektów. Miasto regeneratywne posiada zdolność kulturową do redefiniowania potrzeb według systemu wartości gospodarowania regeneratywnego.

Według Schuriga (2018) musimy zakwestionować dotychczasową terminologię zrównoważonego miasta, ponieważ nie jest już ona wystarczająca, a w dzisiejszych czasach nie chodzi o utrzymanie status quo, tylko o rozwijanie regeneracyjnej relacji między miastami a systemem przyrodniczym. Należy zwrócić uwagę na dziesięć zasad miasta regeneratywnego dotyczących: żywotności, sprawiedliwości, ekologii, odżywiania, dostępności, odpadów, wody, rezyliencji, energii oraz dziedzictwa (Schurig, Turan 2022) (ryc. 1).

Żywotność	wykorzystuje każdą okazję do poprawy swego funkcjonowania
Sprawiedliwość	ułatwia sprawiedliwy podział dobrobytu
Ekologia	ma symbiotyczny związek z naturą
Odżywianie	nie dopuszcza do głodu
Dostępność	jest otwarte i dostępne
Odpady	zamknięta pętla w gospodarowaniu odpadami
Woda	oczyszcza więcej wody niż jej zużywa
Rezyliencja	reaguje i wychodzi z zagrożeń
Energia	produkuje więcej energii niż zużywa
Dziedzictwo	zachowuje i na nowo definiuje swoją historię

Ryc. 1. Zasady osiągania regeneratywności miasta

Źródło: opracowanie własne na podstawie Schurig i Turan (2022).

Boselli (2016) podkreśla, że chociaż ostatecznym celem miasta regeneratywnego jest możliwość regeneracji zasobów naturalnych, to koncepcja regeneratywności jest dużo bardziej kompleksowa. Aby ją lepiej zrozumieć, wskazuje na cztery typy regeneratywności miast. Pierwszym z nich jest regeneratywność zasobów,

która zakłada przejście od gospodarowania linearnego do gospodarowania cyrkularnego. Oznacza to konieczność zamknięcia cyklu zasobów miejskich poprzez znalezienie wartości w produktach, które tradycyjnie uważa się za odpady, i wykorzystanie ich jako wkładów zasobów w lokalnych i regionalnych systemach produkcyjnych. Następnie autor wymienia regeneratywność kapitału naturalnego i ekosystemów miejskich, rozumianą jako przejście od konsumpcji do produkcji potrzebnych zasobów. Miasto regeneratywne aktywnie przyczynia się do odbudowy kapitału naturalnego i ekosystemów, od których jest zależne, a ulepszona infrastruktura usług ekosystemowych miasta ma poprawić jego samowystarczalność i odporność. Tak rozumiana regeneratywność prowadzi do odnowienia i wzmocnienia relacji pomiędzy miastami oraz między obszarami miejskimi i wiejskimi, które stanowią zaplecze rozwojowe miasta. Kolejny typ regeneratywności odnosi się do przestrzeni miejskich i polega na przebudowie i nadaniu nowego znaczenia istniejącej tkance miejskiej zamiast tworzenia nowych obszarów. Zwraca się tu uwagę na bardziej efektywne wykorzystanie energii, zasobów, infrastruktury i transportu poprzez zwiększenie gęstości przestrzeni miejskich. Ostatnim wymienionym rodzajem jest regeneratywność społeczna, której efektem będzie przejście od pasywnego do aktywnego zaangażowania w sprawy miasta. Bardziej zaangażowani i uczestniczący w procesach decyzyjnych mieszkańcy stają się motorem do projektów regeneratywnych w mieście, tworzenia bardziej dynamicznej i skupionej na rzeczywistych problemach społeczności miejskiej (Boselli 2016).

Rozwój i projektowanie ukierunkowane terytorialnie

1. Stwarza możliwości niezbędne systemom żywym do zwiększania złożoności, różnorodności, zdolności do podtrzymywania wszelkiego życia oraz potencjału do zmian
2. Podkreśla relacje człowieka z prawami natury

Rozwój społeczności regeneratywnej

1. Ma na celu rozwój kultur regeneratywnych, z której powstają wszystkie istotne aspekty życia i całych systemów.
2. Ma pomóc mieszkańcom lepiej zrozumieć życiodajne przepływy, a także łączyć relacje tych społeczności i tworzyć nowe.

Projektowanie regeneratywne

1. Odnosi się do tworzenia i nadawania formy wzorcom i działaniom
2. Obejmuje także systemy społeczne, takie jak systemy żywnościowe, gospodarcze i zarządzania

Regeneratywne systemy żywnościowe i rolnictwo regeneracyjne

1. Relokacje i regeneracje ośrodków żywieniowych, podnoszenie poziomu systemów żywieniowych, a także regeneracje systemów gospodarczych i transportowych.
2. Praktyki rolnictwa regeneracyjnego zwiększają żyzność gleby, zwiększają różnorodność biologiczną i odporność, zwiększają plony przy mniejszych nakładach

Kapitałizm regeneratywny

1. Wychodzi z założenia, że obecny system kapitalistyczny, oparty na rosnącej eksploatacji i niszczeniu zasobów naturalnych i społecznych, nie może być kontynuowany
2. Zakłada, że systemy gospodarcze powinny być dostosowane do zasad systemów żywych

Zarządzanie regeneratywne

1. Oparte na holokracji (rozproszone uprawnienia do podejmowania decyzji) i socjokracji (jako alternatywie dla demokracji).

Ryc. 2. Obszary regeneratywności

Źródło: opracowanie własne na podstaw Gibbons (2020).

Gibbons (2020) utrzymuje, że chociaż koncepcja zrównoważonej regeneratywności została sformułowana stosunkowo niedawno, to jej zasady są stosowane we współczesnej kulturze od ponad 60 lat. Jednocześnie wskazuje sześć obszarów, w jakich stosowane są zasady tej koncepcji: rozwój ukierunkowany terytorialnie, projektowanie proekologiczne¹, zarządzanie regeneratywne, regeneratywne rolnictwo, regeneratywny kapitalizm i rozwój społeczności (ryc. 2)

Kultura miasta regeneratywnego

Kultura jest wszechobecną i nieodłączną częścią ludzkiego życia. Z jednej strony ma ona charakter normatywny odnoszący się do dziedzictwa kulturowego, tożsamości, wartości historycznych, patriotycznych czy religijnych i tym samym stanowi fundament do ciągłego rozwoju zarówno jednostki, jak i całych społeczności. Z drugiej strony, kultura stanowi pole do ekspresji twórczej, stwarza przestrzeń dla kreatywności, budzi ciekawość poznania, co napędza rozwój człowieka na różnych płaszczyznach.

Miasto jako twór cywilizacji człowieka jest wytworem kultury. Tożsamość miasta i społeczeństwa jest budowana przez kulturę materialną i niematerialną, toteż wszystkie zmiany, jakie mają nastąpić w podejściu do rozwoju miasta, biorą swój początek z kultury. Miasto regeneratywne musi być zatem wytworem nowej kultury – kultury regeneratywnej. Jeśli uznamy, że system wartości kulturowych miasta regeneratywnego jest istotny dla budowania narodowej gospodarki regeneratywnej, to musi być on także wspierany z poziomu krajowego (w ramach „regeneratywnej polityki miejskiej”) oraz propagowany w innych jednostkach terytorialnych. Koncepcja kultury jest bezcennym narzędziem, które jednak pozostaje w większości ignorowane przez decydentów przy planowaniu przyszłości i ocenie przeszłości (Hawkes 2001, Orankiewicz 2019). Kultura stanowi najistotniejsze społeczne i jednocześnie relatywnie wysoce inercyjne uwarunkowanie procesów przemian cywilizacyjnych.

Kultura miasta regeneratywnego ma swój wymiar produktowy (materialny i niematerialny), procesowy i psychospołeczny (wartościowy)²:

- Wymiar produktowy odnosi się do produktów kultury materialnej i niematerialnej i ich roli w budowaniu miasta zdolnego do regeneracji.
- Wymiar procesowy akcentuje nową kulturę organizacyjną miasta regeneratywnego, czyli uwarunkowania, procesy i działania związane z przekształcaniami miasta w stronę trwałej zdolności regeneracyjnej.
- Wymiar psychospołeczny koncentruje się na budowaniu systemu wartości i relacji społecznych.

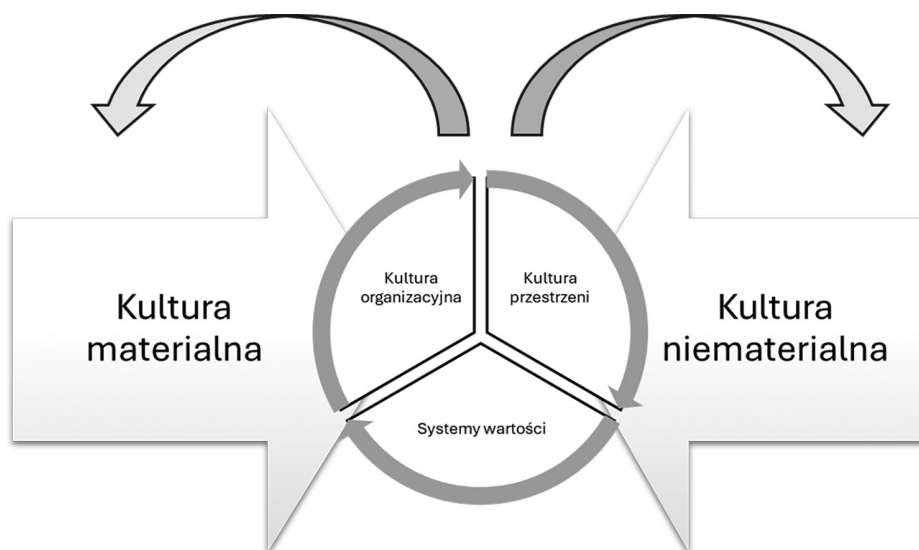
Kultura jest istotnym czynnikiem determinującym procesy społeczno-ekonomiczne i sama w sobie jest procesem tworzenia wartości, które są podstawą

¹ Uwzględniające pełny cykl życia produktu od wytworzenia do wykorzystania i następnie odwrócenie tego cyklu.

² Podział przedstawiony został w założeniach Kongresu „Kultura Miasta Regeneracyjnego” opracowanych przez prof. Tadeusza Markowskiego.

zmian. Kultura niematerialna zmienia się stosunkowo wolno i podlega pewnej bezwładności. Inercja kultury niematerialnej objawia się w trudności szybkiej adaptacji lub zmiany takich jej elementów, jak wartości, obyczaje, tradycje czy wyznania, nawet w obliczu szybkich przemian technologicznych, społecznych czy gospodarczych. Z drugiej strony zjawisko inercji może prowadzić do opóźnienia i oporu wobec koniecznych zmian, które są efektem aktualnych wyzwań społecznych, ekonomicznych i środowiskowych.

Kultura niematerialna powiązana jest z kulturą materialną (dziedzictwem materialnym) w czasoprzestrzeni miasta (Markowski 2024). Jednocześnie przestrzeń, kultura architektoniczna czy zabudowania miejskie znacząco wpływają na kształtowanie systemów wartości społeczeństwa, a także warunkują zmiany w kulturze organizacyjnej (ryc. 3).

Ryc. 3. Kultura materialna i niematerialna miasta

Źródło: opracowanie własne.

Kultura przestrzeni, kultura organizacyjna i kultura wartości są ściśle ze sobą powiązane chociaż w praktyce zarządzania przestrzenią są wyraźnie rozdzielane jako niezależne sfery należące najczęściej do polityki przestrzennej, urbanistycznej odrębnej od polityki kulturalnej i ochrony dziedzictwa.

Pojęcie kultury przestrzeni możemy interpretować wielorako. Z jednej strony jest to zespół zasad społecznych, politycznych, prawnych, które pozwalają kształtować przestrzeń i które są wpisane w system wartości zasad, reguł i stosunków społecznych. Z drugiej strony to także zgromadzone w przestrzeni formy zagospodarowania, układy przyrodnicze i krajobrazowe oraz procesy społeczne, gospodarcze i przyrodnicze.

Wychodząc od ekonomicznej kategorii przestrzeni jako quasi-publicznego zasobu (wspólnie wytworzonego i użytkowanego dobra), bardziej jasne i zrozumiałe

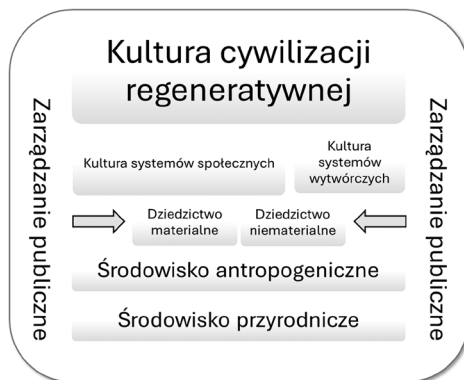
staje się spojrzenie na przestrzeń w kategoriach strategicznych wartości, niemierne istotnych dla rozwoju społeczeństw. Przestrzeń mająca charakter użytkowy jest również miejscem nagromadzenia dziedzictwa kultury materialnej i niematerialnej. Co więcej, jej sposób zorganizowania pod kątem szeroko rozumianej dostępności wewnętrznej i zewnętrznej determinuje relacje społeczne i wytwórcze. W tym sensie znajdujemy istotny wpływ kultury przestrzeni na długofalowe procesy społeczne i gospodarcze oraz ich szeroko rozumianą „sprawność” w długiej perspektywie. Jego konsekwencją są wzajemne relacje między ewolucją człowieka i jego środowiskiem przyrodniczym i antropogenicznym. Te przemiany i relacje nie ujawniają się w krótkim okresie, toteż często pozostają poza zainteresowaniem społeczeństwa. Jest to szczególnie widoczne w społecznościach, w których piramida wartości nastawiona jest na podstawowe dobra materialne i bytowe. W takiej sytuacji kształtowanie wartości kulturowych i ich wzmacnianie staje się polem do działania ze strony elit i instytucji publicznych, których celem winna być ochrona długofalowych interesów dla strategicznego utrzymywania potencjałów rozwojowych. W przeciwnym razie koszty ekonomiczne i społeczne, jakie ponosi społeczeństwo, gospodarując wadliwie zasobami „przestrzennymi”, mogą być bardzo wysokie.

Gospodarowanie w przestrzeni i przestrzenią jest też uwarunkowane kulturą organizacyjną społeczeństw. Jest to podejście bliskie naukom o zarządzaniu zajmujących się kulturą organizacji. Kultura organizacji jest cechą relatywnie trwałą, dlatego w krótkim czasie jest uwarunkowaniem zarówno dla procesów rynkowych, jak i dla działań interwencyjnych w sferze gospodarowania przestrzennego. Jednocześnie kultura organizacyjna jest i powinna być kształtowana w procesach długofalowych. Na kulturę organizacyjną istotnie wpływa kultura materialna jako sposób zagospodarowania, estetyka czy dziedzictwo materialne. Kultura organizacyjna i kultura materialna wchodzi z sobą w silne zwrotne relacje (interakcje). Impulsy rynkowe w gospodarce przestrzennej, tj. na rynkach nieruchomości, są procesem zawodnym i generują znaczne negatywne efekty zewnętrzne, dlatego gospodarowanie przestrzenne wymaga uregulowania prawnego, ogólnosystemowego (kodeks budowlany, wyspecjalizowane przepisy czy planowanie miejscowe). Interwencje władz publicznych na rynkach nieruchomości i budowlanych poprzez wprowadzanie norm, regulacji i polityk mają znaczący wpływ na wiele aspektów funkcjonowania tych rynków, mogą zarówno stymulować rozwój, jak i wprowadzać pewne ograniczenia. Właśnie z tego względu możemy postawić jednoznacznie tezę, że kształtowanie kultury materialnej, związanej z zagospodarowaniem terenów, jest środkiem do formowania i podnoszenia na wyższy poziom kultury organizacyjnej oraz kultury wartości, tworzonej przez społeczeństwo, funkcjonującej w ramach kultury materialnej. Z pewnością możemy skonstatować, że kultura w sferze organizacyjnych systemów społecznych gospodarczych i administracyjnych może mieć negatywny wpływ na materialną sferę zagospodarowania, której wyrazem jest określona kultura materialna (dziedzictwo kulturowe, przyrodnicze). Wyraża się to brakiem balansu i symbiozy pomiędzy środowiskiem przyrodniczym, kulturowym i zabudowanym (Du Plessis 2012).

Kultura przestrzeni w ujęciu holistycznym obejmuje zatem składniki kultury materialnej i niematerialnej, oddziałuje na kulturę organizacyjną społeczeństwa w określonych układach rządowych samorządowych oraz systemy wartości społeczeństw. Tak rozumiana kultura przestrzeni jest wyrazem ewolucji systemu społecznego z jego systemem wartości wpływającym na stosunek do przestrzeni jako wspólnotowego dobra oraz takiego gospodarowania, które w zdecydowanie większym zakresie chroni wartości wyższego rzędu ważne z perspektywy długiego trwania. Niska kultura przestrzeni przejawia się w dużych kosztach społecznych i środowiskowych funkcjonowania społeczeństwa, niższej jakości życia.

Kultura jako dzieło ludzkiego umysłu i rozwoju jest wytworem cywilizacji, kreując normy i wartości społeczne. Wpływa ona na kształtowanie i późniejsze funkcjonowanie systemów społecznych i wytwórczych, kształtując kulturę cywilizacji miasta regeneratywnego (ryc. 4). Kultura wyrażana jest poprzez przestrzeń, sposób jej zagospodarowania, funkcjonowania, a także stosunek różnych zasobów ekonomicznych i walorów przyrodniczych w przestrzeni.

Kultura cywilizacji regeneratywnej jest warunkiem przejścia od miasta konsumpcyjnego, działającego na szkodę środowiska, do miasta regeneratywnego. Kultura cywilizacji regeneratywnej powinna być wspierana przez spójne działania (zarządzanie) władz publicznych. Wymaga to zarówno zdefiniowania długookresowej polityki kulturalnej miasta zgodnej z założeniami rozwoju regeneratywnego, jak i konsekwencji oraz integracji działań w zakresie innych polityk publicznych.

Ryc. 4. Kultura cywilizacji regeneratywnej
Źródło: opracowanie własne.

Uwarunkowania kulturowe – koncepcja regeneratywności opartej na kulturze

Myślenie o mieście jako organizmie daje nam nieco inną perspektywę rozumienia jego funkcjonowania. Każdy organizm, w tym miasto, zbudowany jest z komórek, które mają wiele cech wspólnych z ludźmi – rosną, reprodukują się, utrzymują przy życiu, a przy tym ich działania charakteryzuje imperatyw przetrwania i podziału. Wszystkie komórki są zdolne do wykrywania zmian w swoim wnętrzu i otaczającym je świecie oraz reagowania na nie. Podstawą istnienia komórek są geny, które służą do kodowania informacji potrzebnych komórce, a także muszą być przekazywane wszystkim pozostałym pokoleniom komórek (Nurse 2020). Dla

społeczeństwa tym nośnikiem informacji jest kultura będąca przyczynkiem i motorem działania człowieka, kształtująca wartości będące podstawą jego działania. Z drugiej strony większość chorób organizmu wynika z niewłaściwego funkcjonowania komórek, więc zrozumienie przyczyn ich wadliwego działania pomaga opracować nowe sposoby leczenia. Dlatego aby zrozumieć, jak uzdrowić, regenerować miasto, musimy zrozumieć motywy i atraktory postępowania społeczeństwa.

Poprzez kulturę kształtowane są postawy społeczne, a także sposób myślenia o sobie, rozwoju, ludzkości, mieście czy świecie. Wartości, które mają swoje źródło w kulturze, wpływają na motywację, przez co silnie oddziałują na wytyczanie celów rozwojowych i sposobów ich osiągnięcia. Jedną z ról rozwoju regeneratywnego jest zbudowanie pola zaangażowania i troski, w którym interesariusze występują jako współtwórcy i nieustający zarządcy rozwiązań regeneratywnych (Mang, Reed 2012). Aby rola ta mogła być realizowana, niezbędne jest kształtowanie społeczeństwa, które podziela wartości miasta regeneratywnego. Ponieważ wartości społeczeństwa są kodowane w szeroko pojmowanej kulturze (materialnej i niematerialnej), otoczenie kulturowe jest najistotniejszym czynnikiem regeneratywności systemów. Miasto jako organizm może tworzyć uwarunkowania kulturowe rozwoju regeneratywnego poprzez działania podejmowane w krótkim i długim okresie. Kierowanie rozwojem regeneratywnym to proces refleksyjny, w którym decyzje dotyczące proponowanych działań są podejmowane nie poprzez ich mierzenie według wcześniej ustalonych i wynegocjowanych kryteriów i wskaźników, ale poprzez kwestionowanie i proponowanie działań, które podtrzymują wartości rozwoju regeneratywnego (Du Plessis, Brandon 2015). Wspieranie rozwoju regeneratywnego nie powinno być zatem zorientowane na osiągnięcie sztywnie wyznaczonych celów i wypełnianie wskaźników, ale raczej na monitorowanie otoczenia i reakcję na to, co się dzieje (Du Plessis, Brandon 2015). Pozwala to systemom dostosować się do zmieniających się okoliczności, ale także pojawiającej się nowej wiedzy i możliwości subsydiowania zasobów. Ważne jest zatem przyjęcie systemu opartego na wartościach, który poprzez ponowną symbiozę człowieka z prawami natury w sposób całościowy doprowadzi do zwiększenia dobrobytu i wytworzenia obopólnych korzyści dla wszystkich systemów (Mang, Reed 2012, Camrass 2023). Absolutnie konieczne dla rozwoju miast jest przyjęcie holistycznego światopoglądu, przekraczanie sztywnych zasad w kierunku zrozumienia i integrowania wszystkich systemów.

Kulturowe uwarunkowania miasta regeneratywnego odnoszą się zatem do identyfikacji i następnie kształtowania wartości społeczeństwa regeneratywnego. Dużą rolę w tworzeniu uwarunkowań kulturowych dla miasta regeneratywnego pełnią działania władz publicznych. Wizja regeneracyjnego miasta musi być wspierana przez silne przywództwo polityczne, zdolne do wyznaczania ambitnych, ale realistycznych dążeń, zyskania rozpędu przez społeczeństwo i zmobilizowania różnych interesariuszy wokół wspólnej wizji (Schurig 2018). Każde wsparcie publiczne autonomicznych instytucji wpływających na kulturowe wartości i uwarunkowania rozwoju miasta regeneratywnego musi być powiązane z celami operacyjnymi w zdefiniowanej i sformalizowanej długo i średnio okresowej polityki kulturalnej.

Tabela 1. Kształtowanie wartości społeczeństwa regeneratywnego

Wartości społeczeństwa regeneratywnego	Przykładowe sposoby działań	
	Działania krótkookresowe	Działania długookresowe
Empatia, tolerancja, zaangażowanie	Działania interwencyjne w zakresie integracji społeczeństwa	Promowanie kultury uczestnictwa w życiu społeczności
Kreatywność, zdolność uczenia się	Działania interwencyjne w zakresie edukacji, np. warsztaty, prelekcje	Długoterminowa polityka edukacji kulturalnej
Demokracja i kultura polityczna Partycypacja i zdolność do współprządzenia	Wprowadzenie norm prawnych umożliwiających działania oddolne oraz kontrolę systemową i społeczną	Promowanie kultury uczestnictwa i współzarządzania
Samoograniczanie w konsumpcji dóbr materialnych	Wprowadzanie bodźców ekonomicznych, np. zachęty podatkowe	Promowanie kultury rozumienia wartości zasobów
Innowacyjność, przedsiębiorczość, dbałość o zasoby wspólne	Wspieranie działalności naukowej w kierunku tworzenia innowacji systemu wytwórczego	Promowanie kultury uczenia się, długoterminowa polityka wspierania badań i rozwoju
Zdolność do poświęceń i ochrony wspólnych wartości	Działania interwencyjne kształtujące ład przestrzenny	Budowanie tożsamości miejsca poprzez kulturę materialną
Szacunek do wartości przyrodniczych	Normy prawne ograniczające eksploatację zasobów środowiska przyrodniczego, opłaty za korzystanie z ekosystemu	Promowanie kultury poszanowania zasobów środowiska przyrodniczego

Źródło: opracowanie własne.

Działania władz publicznych zarówno krótkookresowe, jak i długookresowe powinny być realizowane równolegle i konsekwentnie oraz ukierunkowane na wspieranie wszystkich wymiarów zrównoważonego rozwoju. W krótkim okresie muszą obejmować ciągłe monitorowanie i regularne śledzenie zmian w otoczeniu, a także natychmiastowe reagowanie na nie, podejmowanie działań interwencyjnych. Miasto regeneratywne powinno prowadzić aktywne działania na rzecz naprawy różnych sfer życia i działalności człowieka. Działania krótkookresowe to przede wszystkim budowanie mechanizmów z jednej strony normujących, a z drugiej rekompensujących tworzenie wartości społecznych. Wśród działań, które mogą być podjęte w krótkim okresie, wyróżniamy wprowadzanie bodźców ekonomicznych, regulacje za pomocą norm prawnych oraz podejmowanie innych działań interwencyjnych. Wprowadzanie bodźców ekonomicznych ma za zadanie zachęcenie lub zniechęcenie do podejmowania konkretnych działań. Bodźce ekonomiczne sprawiają, że nadajemy „wymierną” wartość rzeczom, które wcześniej wartości nie miały, są atraktorami. Przykładowo wartościowe stanie się środowisko, woda, powietrze, jeśli będziemy rozliczani za jego zanieczyszczanie. Innym rodzajem działań podejmowanych w krótkim okresie jest przyjmowanie norm prawnych. Ich wprowadzanie determinuje zachowania ludzi, wyznaczając jasne zasady i określając, które postawy i działania są pożądane,

a które niedopuszczalne. Przepisy prawne pełnią funkcję regulacyjną, ujednolicając reguły postępowania dla całego społeczeństwa. Działania interwencyjne mogą być podejmowane w różnych aspektach funkcjonowania miasta i mają na celu najczęściej „gaszenie pożaru”, czyli są podejmowane po wystąpieniu niepożądanego zjawiska lub działania. Do najważniejszych działań interwencyjnych władz publicznych należą te odnoszące się do kształtowania ładu przestrzennego. Kultura przestrzeni jest deterministycznym uwarunkowaniem rozwoju w krótkim okresie. Organizowanie i dostępność przestrzeni ma wpływ na relacje społeczne i ekonomiczne, a także na kształtowanie kultury zachowań.

W odróżnieniu od działań krótkoterminowych działania w długim okresie są skierowane na planowanie strategiczne, tj. budowanie polityki kulturowej, budowanie relacji oraz prowadzenie inwestycji sprzyjających rozwojowi regeneratywnemu. W długim okresie, poprzez internalizację wartości mających swoje źródło w kulturze, możemy zmienić strukturę kosztową i bazować na zarządzaniu przez wartości. Wspomniane działania odnoszą się do budowania relacji społecznych, kształtowania wartości związanych z poczuciem odpowiedzialności za wspólnotę i dobra publiczne, zaangażowania społecznego współpracy, chęci uczestniczenia w budowaniu miasta regeneratywnego. Ogromne znaczenie ma też psychologiczny wymiar kultury, który pozwala na identyfikowanie wartości kultury materialnej i niematerialnej w powiązaniu z ich wpływem na zachowania człowieka w złożonych regeneratywnych systemach miejskich. Tak zdobyta wiedza o wartościach powinna być podstawą do formułowania przesłanek i kierunków działań w polityce kulturalnej miasta regeneratywnego. Prowadzenie działań w długim okresie jest możliwe przez realizowanie długookresowej polityki kulturalnej zarówno na poziomie lokalnym, jak i krajowym. Jej celem jest promowanie postaw społecznych i wartości zgodnych z założeniami rozwoju regeneratywnego.

Konkluzje

Sukces nowej gospodarki regeneratywnej zależy od zbudowania nowego paradygmatu kultury gospodarki regeneratywnej, ale przede wszystkim od zbudowania społecznych, trwałych podstaw kultury miasta regeneratywnego. Przez działania stymulujące rozwój kulturalny kształtujemy wartości społeczeństwa, które są podstawą do zmiany sposobu myślenia w kierunku regeneratywności. Dążenie do budowy miasta regeneratywnego jest możliwe jedynie poprzez zarządzanie przez wartości, gdyż to one stanowią o sposobie myślenia i postępowania, szczególnie w długim okresie. Wartości są kluczowe dla zmiany postrzegania miasta i są wyznacznikiem kierunku jego rozwoju. Zarządzanie wartością kulturową jest jednym z najważniejszych czynników sukcesu miasta regeneratywnego (Yu i in. 2019).

Działania publiczne i współpubliczne realizowane w ramach długofalowej polityki kulturalnej są bezcennymi instrumentami internalizacji wartości w społeczeństwie, które mogą się stać nowym sposobem myślenia i zachowania jednostek. Wysoki stopień internalizacji wartości skłania społeczeństwo do respektowania zasad i jednocześnie dostosowywania swojego zachowania i decyzji dla

„dobra ogólne”. Sprawia, że podejmowane działania nie są zorientowane na cele krótkoterminowe, ale są przemyślaną reakcją na to, co się dzieje w otoczeniu. Jednocześnie internalizacja wartości stanowi o zaangażowaniu społeczeństwa w sprawy miasta. Ma także znaczenie dla podejmowania decyzji indywidualnych i grupowych. Może się to przełożyć na stworzenie warunków pozwalających na dostosowywanie się do zmieniającego się otoczenia, budowanie odporności istniejących systemów i w końcu powiązanie dalszego rozwoju społeczno-ekonomicznego z regeneracją systemów środowiska przyrodniczego.

Wartości wspierane przez działania władz publicznych powinny być zatem zgodne z założeniami miasta regeneratywnego, w przeciwnym razie będziemy mieli do czynienia z dysonansem poznawczym (Festinger 2007). Brak jednoznaczności w polityce kulturalnej objawiający się w promowaniu przez władze publiczne wartości niewspierających rozwoju regeneratywnego jest jednym z głównych hamulców rozwoju regeneratywnego miast. Jest to istotne wyzwanie dla publicznych polityk kulturalnych nowej generacji. Powstaje ważne pytanie o systemową zdolność instytucji publicznych i politycznych do sterowania nowymi załączkowymi procesami.

Jedną z głównych barier w budowaniu miasta regeneratywnego jest skłonność do kwestionowania lub wręcz ignorowania rzeczywistości, co wynika z silnego przywiązania do tradycji kulturowych. Wartości wynikające z kultury są w ludziach na tyle silne, że bardzo trudno im się samoistnie przeciwstawić, rozważyć, zmienić. Odejście od idei stawiania człowieka na szczycie firmamentu świata, pozwalającej mu eksploatować i degradować ekosystemy, jest ogromnym wyzwaniem. System przesvědadczeń i wartości, który był budowany przez wieki, wymaga długiego czasu, aby mógł zostać zmieniony. Potrzeba wytężonej pracy i konsekwentnej polityki, którą trzeba rozpocząć już dziś, abyśmy w swych działaniach mogli choć zbliżyć się do idei tworzenia miasta regeneratywnego. Paradygmat miasta regeneratywnego musi być ciągle propagowany i stanowić podstawę synchronizacji polityk częstkowych, a zatem powinien przenikać wszystkie publiczne działania (*public policies*) zarówno średnio-, jak i długookresowe.

Koncepcja miasta regeneratywnego stawia przed polityką miejską szereg złożonych wyzwań, które wymagają odmiennego myślenia o przestrzeni, społeczeństwie i zarządzaniu. Na podstawie przedstawionej analizy można wskazać kilka fundamentalnych obszarów wymagających szczególnej uwagi w procesie budowania regeneratywności miast:

1. Konieczne jest przyjęcie holistycznego podejścia do miasta jako złożonego systemu, w którym przenikają się i współzależą od siebie różne podsystemy: społeczne, kulturowe, środowiskowe i gospodarcze.
2. Nieodzownym warunkiem jest świadome kształtowanie wartości kulturowych. Oznacza to konieczność prowadzenia spójnej i długofalowej polityki kulturalnej, która będzie sprzyjała rozwojowi postaw odpowiedzialnych, partycypacyjnych i prośrodowiskowych.
3. Kultura, zarówno w wymiarze materialnym, jak i niematerialnym, musi zostać uznana za kluczowy nośnik zmiany, gdyż to właśnie przez nią możliwe

jest budowanie społecznej świadomości, wrażliwości oraz wspieranie wartości stanowiących fundament miasta regeneratywnego.

4. Działania władz publicznych powinny być konsekwentne, zintegrowane i ukierunkowane na wspieranie wartości regeneratywnych. Niezbędne jest tu podejście systemowe, które uwzględni refleksyjność i zdolność do elastycznego reagowania na zmienne warunki społeczno-środowiskowe.
5. Propagowane wartości muszą się przekładać na konkretne działania operacyjne, w tym prawne, ekonomiczne i edukacyjne, zarówno w perspektywie krótkoterminowej (np. działania interwencyjne czy regulacyjne), jak i długoterminowej (np. budowanie polityki kulturowej i wspieranie innowacji społecznych).

Idea miasta regeneratywnego, choć w Polsce dopiero zaczyna zyskiwać na popularności, stanowi istotny element szerszego nurtu międzynarodowej refleksji nad zdolnością miast do regeneracji. W Polsce jej znaczenie i potencjał są coraz częściej podkreślane podczas inicjatyw takich jak Kongres Regeneracji Miast, który pełni rolę przestrzeni dialogu, wymiany doświadczeń i kreowania przyszłości polityk miejskich.

Konflikt interesów

Autorzy deklarują brak występowania konfliktu interesów. Oświadczają, że tekst artykułu jest w całości ich dziełem.

Podział pracy przy artykule obrazował się następująco:

- konceptualizacja: MT, AO,
- metodologia: MT, AO,
- organizacja badań: MT, AO,
- analiza formalna: MT, AO,
- pisanie: MT, AO.

Literatura / References

- Bai X., Surveyer A., Elmqvist T., Gatzweiler F.W., Güneralp B., Parnell S., Prieur-Richard A.H., Shrivastava P., Siri J.G., Stafford-Smith M., Toussaint J.P., Webb R. 2016. Defining and advancing a systems approach for sustainable cities. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 23: 69–78. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2016.11.010>
- Boselli F. 2016. Cities must be Regenerative. But what kind of Regeneration are we actually talking about? (<https://www.worldfuturecouncil.org/cities-must-regenerative-kind-regeneration-actually-talking/>).
- Camrass K. 2022. Urban regenerative thinking and practice: a systematic literature review. *Building Research and Information*, 50(3): 339–350. <https://doi.org/10.1080/09613218.2021.1922266>
- Camrass K. 2023. Regenerative Futures: Eight Principles for Thinking and Practice. *Journal of Futures Studies*, 28(1): 89–99. [https://doi.org/10.6531/JFS.202309_28\(1\).0008](https://doi.org/10.6531/JFS.202309_28(1).0008)
- Cole R.J. 2012. Regenerative design and development: Current theory and practice. *Building Research and Information*, 40(1): 1–6. <https://doi.org/10.1080/09613218.2012.617516>
- Du Plessis C. 2012. Towards a regenerative paradigm for the built environment. *Building Research and Information*, 40(1): 7–22. <https://doi.org/10.1080/09613218.2012.628548>
- Du Plessis C., Brandon P. 2015. An ecological worldview as basis for a regenerative sustainability paradigm for the built environment. *Journal of Cleaner Production*, 109: 53–61. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.09.098>

- Fayed L., Elshater A., Rashed R. 2020. Architecture and Urbanism: A Smart Outlook. Architecture and Urbanism: A Smart Outlook, November. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-52584-2>
- Festinger L. 2007. Teoria dysonansu poznawczego. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fullerton J. 2015. How Universal Principles And Patterns (<https://capitalinstitute.org/wp-content/uploads/2015/04/2015-Regenerative-Capitalism-4-20-15-final.pdf>).
- Gibbons L.V. 2020. Regenerative – The New Sustainable? Sustainability (Switzerland), 12: 1–19.
- Hawkes J. 2001. The fourth pillar of sustainability: Culture's essential role in public planning. [W:] Common Ground Publishing Pty Ltd in association with the Cultural Development Network (Vic) (Issue May) ([http://www.culturaldevelopment.net.au/community/Downloads/HawkesJon\(2001\)TheFourthPillarOfSustainability.pdf](http://www.culturaldevelopment.net.au/community/Downloads/HawkesJon(2001)TheFourthPillarOfSustainability.pdf)).
- Lyle J.T. 1996. Regenerative Design for Sustainable Development. Wiley.
- Mang P., Reed B. 2012. Designing from place: A regenerative framework and methodology. Building Research and Information, 40(1): 23–38. <https://doi.org/10.1080/09613218.2012.621341>
- Markowski T. 2024. Kultura miasta regeneracyjnego (<https://www.regeneracjamiast.pl/wp-content/uploads/2023/11/Kultura-miasta-regeneracyjnego-zalozenia-programowe.pdf>).
- Markowski T., Borsa M. 2021. Miasto, polityka, planowanie. Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach.
- Nurse P. 2020. What is life? Understand biology in five steps. David Fickling Books.
- Orankiewicz A. 2019. Culture-based potential for the development of cities in Poland. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 63(4): 108–121. <https://doi.org/10.15611/pn.2019.4.09>
- Rudewicz J. 2019. Metabolizm i energia w mieście. Przegląd Uniwersytecki, 4–6: 21–24.
- Schurig S. 2018. Regenerative cities – an urban concept whose time has come! The Beam (<https://medium.com/thebeammagazine/regenerative-cities-an-urban-concept-whose-time-has-come-e08b5271ccf8>).
- Schurig S., Turan K. 2022. The concept of a 'regenerative city': How to turn cities into regenerative systems. Journal of Urban Regeneration and Renewal, 15(2): 161–175.
- Shannon G., Issa R., Wood C., Kelman I. 2022. Regenerative economics for planetary health: A scoping review. International Health Trends and Perspectives, 2(3): 81–105. <https://doi.org/10.32920/ihp.v2i3.1704>
- Wolman A. 1965. The metabolism of cities. Scientific American. Scientific American, 213, 3: 178–193.
- Yu T., Tang Q., Wu Y., Wang Y., Wu Z. 2019. What determines the success of culture-led regeneration projects in China? Sustainability (Switzerland), 11(18): 1–21. <https://doi.org/10.3390/su11184847>

Cultural determinants of the regenerative city paradigm

Abstract: The experience of many cities confirms that reversing the spiral of collapse and transforming it into a spiral of development (regenerativeness) will not be possible using traditional financial and planning instruments. All actions to create regenerative capacities are embedded in a broad institutional and cultural context (conditions). In this article, we focus on culture as a phenomenon that conditions and influences the regenerative processes of cities and as the “subject” of the long-term impact of public policies on creating lasting cultural conditions for the regenerative metabolism of cities. The cultural conditions of a regenerative city refer to the identification and then shaping of the values of a regenerative society. Moreover, the public authorities play a significant role in creating cultural conditions for a regenerative city. Through actions stimulating cultural development, society's values are shaped, which constitute the basis for a change of thinking towards regenerativeness. The success of the new regenerative economy, therefore, depends on building a new paradigm of the culture of the regenerative economy, but above all, on building lasting social foundations of the culture of a regenerative city. The article aims to systematize concepts, indicate key challenges of regenerativeness, and also determine the impact of culture on regenerative development by indicating actions that build the regenerativeness of cities.

Key words: regenerative development, culture, city, public management, cultural policy